

Między transcendencją a immanencją – mistyka śląska, red. Bogdan Ferdek, Leon Miodoński, Wydawnictwo Arboretum, Wrocław 2015, ss. 247.

Pod koniec 2015 roku ukazała się książka *Między transcendencją a immanencją – mistyka śląska*. Publikacja jest wynikiem kilkuletniej współpracy dwóch ośrodków akademickich w stolicy Dolnego Śląska: Instytutu Filozofii Uniwersytetu Wrocławskiego oraz Papieskiego Wydziału Teologicznego. Praca pod redakcją Bogdana Ferdka (PWT) i Leona Miodońskiego (UWr) jest zbiorem wystąpień wygłoszonych przez pracowników oraz doktorantów obu uczelni 25 października 2014 roku podczas konferencji naukowej w Bagnie. Warto zaznaczyć, że współpraca obu uczelni znalazła już wyraz we wcześniejszej wspólnej publikacji pokonferencyjnej (*Status błędu w filozofii i teologii*, red. B. Ferdek, L. Miodoński, Wydawnictwo Arboretum, Wrocław 2014, ss. 179).

Bogdan Ferdek oraz Leon Miodoński we *Wstępie* zaznaczają, że „mystyka śląska jako temat badawczy nie legitymizuje się w polskim piśmiennictwie ani bogatą tradycją, ani też szeroką literaturą przedmiotu” (s. 9). Przyczyn takiego stanu upatrują w uwarunkowaniach społeczno-politycznych, w których znalazła się polska humanistyka w czasach powojennych. Dopiero lata osiemdziesiąte XX wieku pozwoliły na rozpoczęcie badań nad mistyką na Śląsku. Recenzowana praca wpisuje się w te wysiłki, które domagają się niezwyklej interdyscyplinarności angażującej filozofów, teologów oraz historyków.

Publikacja dzieli się na trzy zasadnicze części. Poprzedza je *Wstęp* (s. 9–24) oraz tekst Leszka Kleszcza z Uniwersytetu Wrocławskiego. Pierwsza część pracy nosi tytuł *Logos i serce* (s. 43–99). Kolejna stanowi próbę odpowiedzi na pytanie o *Symbol i rzeczywistość* (s. 103–176). Ostatnia część zatytułowana jest: *Kenoza i apoteoza* (s. 179–247).

Tekst Leszka Kleszcza pt. *Jacob Böhme – kontekst narodzin mistyki śląskiej* (s. 25–40) stanowi wprowadzenie do dalszych rozważań obecnych w książce. Autor starał się udzielić odpowiedzi na fundamentalne pytanie o naturę doświadczenia mistycznego. Doszedł do wniosku, że chociaż należy podejmować próby zdefiniowania mistyki, to pozostaje ona zawsze doświadczeniem niezwykle subiektywnym, indywidualnym, a w pewien sposób niewyraźnym. Leszek Kleszcz ukazał Jacoba Böhme za prekursora oraz przedstawiciela mistyki śląskiej. Poszukując odpowiedzi na pytanie o aktualność przesłania protestanckiego mistyka, czytelnik znajdzie stwierdzenie, iż „wartość Böhme’go polega na tym, że potrzebujemy takich dziwaków, którzy od czasu do czasu przypominają nam, że powinniśmy zatrzymać się w naszym szalonym biegu i zapytać: Skąd przychodzimy? Dokąd zmierzamy? Po co istniejemy?” (s. 39).

Kolejny, a zarazem otwierający pierwszą część książki, tekst Leona Miodońskiego nosi tytuł *Motyw przebudzenia duchowego w mityce śląskiej* (s. 43–60). Autor w badaniach obrał trzy reprezentatywne dla śląskiej mistyki postacie: Caspara Schwenckfelda, Jacoba Böhme’go oraz Emanuela Quinta. W tekście podkreślono,

że tym, co łączy te trzy osoby, jest moment duchowego przebudzenia, który stał się początkiem ich *communio mistica*. Leon Miodoński ostatecznie doszedł jednak do wniosku, że mistyka tych trzech „nie miała nic wspólnego z kontestacją i oderwaniem od rzeczywistości, wręcz przeciwnie – była pełną afirmacji świata i dążeniem do jak najgłębszego zrozumienia go” (s. 59).

Bogdan Ferdek obrał jako przedmiot swoich badań *Poznanie Boga w mistyce serca biskupa Nikolausa Ludwiga von Zinzendorfa* (s. 61–82). Autor ukazał jako tło „mistyki serca” Zinzendorfa wojnę trzydziestoletnią. Serce w teologii lużyckiego biskupa jest miejscem spotkania Boga z człowiekiem, jednak to spotkanie zakłada również rozumowe poznanie Stwórcy. Bogdan Ferdek zaprezentował także ekumeniczny wymiar mistyki, który należy rozpatrywać w kontekście krótkich reformacyjnych aksjomatów: *sola Scriptura, sola fide, sola gratia, solus Christus* oraz *solī Deo gloria*.

Ostatnim tekstem w tej części publikacji jest praca Agnieszki Łoży-Koniecznej *Poetycka teologia Logosu w pieśniach Angelusa Silesiusa* (s. 83–99). Na szesnastu stronach autorka powiązała doświadczenie mistyczne z głębokim przekonaniem rozumności Boga. Agnieszka Łoża przywołała liczne fragmenty z poezji Anioła Ślązaka, ukazując ją jako poetycką chrystologię. Ta chrystologia zawiera w sobie to, czym zajmuje się akademicka chrystologia, a więc misterium wcielenia, męki, zmartwychwstania Chrystusa oraz Jego paruzyjne przyjście na końcu czasów.

Praca Jana Krasickiego *Róża – rozważania wokół dystychu Anioła Ślązaka „Bez dlaczego” (Ohne warum)* (s. 103–125) otwiera drugą część książki. Autor w swoim eseju podjął się przebadania dwuwiersza Anioła Ślązaka w kontekście metafizyki. Spojrzenie badacza filozofii na ten utwór stanowi niezwykle ciekawe studium nie tylko dla osób zajmujących się ludzką myślą, ale także dla wszystkich, którym bliskie są pytania o sens istnienia i relacji do Boga.

W kolejnym tekście autorstwa Joachima Piecucha powraca *Jacob Böhme w perspektywie estetyki ekologicznej Gernota Böhme* (s. 127–144). Autor zadał w swoim studium pytanie o związek myśli protestanckiego myśliciela z koncepcją ekologii estetycznej współczesnego filozofa Gernota Böhme. Badania Joachima Piecucha ukazały i uargumentowały związek, jaki zachodzi pomiędzy myślami tych dwóch autorów. Pod koniec tekstu autor postuluje, aby odczytywać mistykę Jacoba Böhme z punktu widzenia estetyki ekologicznej.

Sławomir Stasiak w tekście *Mistyka biblijna Kalwarii Krzeszowskiej* (s. 145–175) przenosi czytelnika do krzeszowskiego opactwa cystersów, które bywa nazywane „perłą europejskiego baroku”. Autor z pozycji biblisty komentuje siedemnastowieczną Krzeszowską Drogę Krzyżową, której powstanie zawdzięczamy Bernardowi Rosie i Aniołowi Ślązakowi. Czytelnik oprócz tekstu odnajdzie również mapę krzeszowskiej *Via Crucis* oraz niezwykle interesujące szczegóły, m.in. informację o ilości kroków pomiędzy poszczególnymi stacjami. Sławomir Stasiak przekonująco ukazał, iż zamiar wewnętrznego pobudzania pątników poprzez

odprawianie pasywnego nabożeństwa w Krzeszowie został spełniony i pozostaje aktualny do czasów współczesnych.

Trzecią, a zarazem ostatnią część książki otwiera tekst w języku angielskim autorstwa protestanckiego teologa Joela Burnella *Mystical aspects od Dietrich Bonhoeffer's theologia crucis* (s. 179–211). Autor, przywołując postać wybitnego pastora Dietricha Bonhoeffera, ukazał, że termin „mystyka” jest ponadkonfesyjny. Badania Joela Burnella wydobyły myśl Bonhoeffera, iż Boga nie poznaje się na drodze filozoficznych dociekań, ale w doświadczeniu wiary, które domaga się przyjmowania Bożej woli każdego dnia.

Magdalena Piekarska również nawiązała do postaci Dietricha Bonhoeffera w tekście *Reinterpretacja mistyki Chrystusa w teologii Dietricha Bonhoeffera* (s. 213–233). Autorka ukazała inspiracje, które czerpał Bonhoeffer z teologii mistyki Mikołaja Zinzendorfa oraz jej dwudziestowieczną aktualizację i reinterpretację. Magdalena Piekarska zaprezentowała w swojej pracy nie tylko teologię mistyki, ale także chrystologię i eklezjologię protestanckiego duchownego. Wszystkie te elementy składają się na oryginalną koncepcję Bonhoeffera, który połączył mistykę z codzienną chrystocentryczną wiarą przeżywaną w Kościele.

Ostatni tekst – *Od filozofii do mistycznego doświadczenia wiary* (s. 235–247) – przenosi czytelnika do czasów współczesnych, ukazując aktualizację teologii Jana od Krzyża w myśli Edyty Stein. Józef Tarnówka podjął badania nad niedokończonym dziełem *Wiedza krzyża* autorstwa wrocławskiej filozof i karmelitanki. Autor podkreślił, że Edyta Stein, obierając za duchowego mistrza Jana od Krzyża, pragnęła wypracować koncepcję mistyki jako drogi człowieka do Boga oraz działania Stwórcy w duszy ludzkiej. Jednocześnie Józef Tarnówka dowiódł, iż karmelitanka nie porzuciła w swoim dziele myślenia filozoficznego, ale ukazała filozofię jako *ancilla theologiae*.

Praca *Między transcendencją a immanencją – mistyka śląska* stanowi wyraz interdyscyplinarnych badań nad mistyką. Teksty autorów prezentują mistykę Śląska z różnych perspektyw: teologicznej, filozoficznej oraz historycznej. Czytelnik sięgający po tę pozycję pozna niezwykle wieloaspektowe spojrzenie na mistykę, którą współcześnie kojarzy się zazwyczaj jedynie z teologią lub życiem wewnętrznym człowieka. Autorzy dowiedli, że nie można wypracować jednej wyczerpującej definicji mistyki, ponieważ wymyka się ona schematom i pozwala się opisać wieloaspektowo. Niewątpliwą zaletą pracy jest przystępny, klarowny język oraz niezwykle szczegółowe i przejrzyste przypisy, które pozwalają nadszargać za myślą autora nawet osobom niezajmującym się *ex professo* teologią lub filozofią. Dodatkowy walor stanowi również zaproszenie do badań przedstawiciela teologii protestanckiej ukazujące ponadwyznaniowe znaczenie mistyki. Minusem pracy jest brak tłumaczenia wystąpienia Joela Burnella, które sprawia, że czytelnik nieznający języka angielskiego jest zmuszony do zapoznania się jedynie ze streszczeniem w języku polskim.

W rezultacie należy stwierdzić, że omawiana książka jest cennym wkładem w wysiłki badawcze nad mistyką śląską. W tej chwili jest to najlepsze kompendium wiedzy na temat mistyki na Śląsku. Praca nie pretenduje, i z oczywistych powodów nie może, do miana wyczerpującego studium na temat interesującego nas zagadnienia. Jednakże w świetle przywołanych argumentów pozycja ta może stać się impulsem do podejmowania dalszych badań. Skierowana jest nie tylko do naukowców, ale także do mieszkańców śląskiej ziemi i wszystkich tych, którzy pragną odkryć lub zgłębić mistykę obecną przez wieki na Śląsku.

Paweł Beyga

Sylwia Haberka, *Eschatyczny wymiar twórczości w świetle antropologii Pierre’a Teilharda de Chardin i Mikołaja Bierdiajewa*, Wydawnictwo «scriptum», Kraków 2016, ss. 481.

Na polskim rynku wydawniczym pojawiła się niedawno nowa seria zatytułowana Horyzonty Dogmatu, której redaktorami są znani w kraju i za granicą profesorowie Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie: ks. Szymon Drzyżdżyk, ks. Marek Gilski i ks. Wojciech Życiński. Powstała ona z zamiarem publikowania zarówno książek poświęconych ściśle teologii dogmatycznej, jak też pozycji ukazujących reminiscencje dogmatu w różnych dyscyplinach naukowych oraz przekładów znakomitych dzieł światowej literatury teologicznej.

Nową serię wydawniczą otwiera książka dr Sylwii Haberki *Eschatyczny wymiar twórczości w świetle antropologii Pierre’a Teilharda de Chardin i Mikołaja Bierdiajewa* (Wydawnictwo «scriptum», Kraków 2016, ss. 481). Autorka monografii stawia sobie za cel krytyczną prezentację dwóch systemów religijno-filozoficznych skonstruowanych przez francuskiego jezuitę Pierre’a Teilharda de Chardin (1881–1955) i prawosławnego rosyjskiego filozofa Mikołaja Bierdiajewa (1874–1948), zawierających interesujące ujęcie relacji człowieka do rzeczywistości ziemskiej w świetle chrześcijańskiej eschatologii. Metodycznie i konsekwentnie poszukuje odpowiedzi na pytania dotyczące eschatycznego wymiaru szeroko rozumianej twórczości człowieka, który będąc aktywnym i kreatywnym pielgrzymem w świecie doczesnym, zmierza ostatecznie ku rzeczywistości całkowicie innej – wiecznej. Analizując trudne teksty wybitnych myślicieli, autorka nie poprzestaje wyłącznie na syntetycznym opisie wspomnianych systemów, lecz świadomie dąży do ukazania ich roli w rozwoju chrześcijańskiej teologii i filozofii religijnej. W sposób kompetentny przedstawia okoliczności, które umożliwiły przeniknięcie pewnych tez Teilharda de Chardin i Mikołaja Bierdiajewa do niektórych dokumentów kościelnych (konstytucji *Gaudium et spes* Soboru Watykańskiego II) oraz wskazuje na ich znaczenie dla duchowości współczesnego człowieka.